

Старушкевич Анатолій Володимирович, професор кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України, кандидат юридичних наук, доцент

ПОТРЕБА В ПЕРЕГЛЯДІ ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НАУКИ

Засновник наукової криміналістики Г. Грос у своїй відомій праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики» називав криміналістику вченням про реальності кримінального права. Зокрема він писав, що «Криміналістика, за своєю природою, починається лише там, де кримінальне право, також за своєю природою, завершує свою роботу. Яким саме способом вчиняються злочини? Як досліджувати ці способи і розкривати їх, якими були мотиви до вчинення такого, яку мету мали на увазі, – про все це нам не говорять ні кримінальне право, ні процес. Це складає предмет криміналістики».

Так, Г. Грос давав нам чітко зрозуміти чотири основні положення: 1) навіть досконало знаючи відповідні статті кримінального та кримінального процесуального законодавства – злочин не розкриєш; 2) значна частина знань і навичок слідчого (працівника оперативного підрозділу) міститься за межами статей кримінального та кримінального процесуального законодавства; 3) розкриття злочину та його подальше розслідування пов'язані з діяльнісним підходом, зокрема такими його елементними поняттями, як «спосіб діяльності», її «мотиви», «мета» тощо; 4) «діяльність з виявлення, розкриття та розслідування злочину» має бути певним чином організована, тобто діяльність яка встановлює по суті елементи («спосіб», «мотиви», «мету») протилежної до неї злочинної діяльності.

Відповідно до цього, ми чітко маємо визначати два основні об'єкти, що вивчає криміналістика як «наука про розкриття злочину», – це 1) «злочинна діяльність»; 2) «діяльність з виявлення, розкриття та розслідування злочинів».

Перед науковцями-криміналістами постає завдання обрати доцільну форму опису поняття злочинної діяльності. На цей час у криміналістиці чітко прослідковуються дві основні тенденції в описі таких форм. Перша полягає в узагальненні відомостей про певну «злочинну діяльність» і поданні її у вигляді криміналістичної характеристики певного виду (підвиду) злочинів, а друга передбачає побудову ідеальної моделі «злочинної діяльності» за слідами в процесі пошуково-пізнавальної роботи, яку здійснює певний слідчий (працівник оперативного підрозділу), розслідуючи конкретний злочин.

У першому випадку джерелами інформації для побудови криміналістичної характеристики злочину є відомості, зафіксовані у матеріалах кримінальних проваджень (справ), зведені відомості аналітичних довідок, результати вже здійснених узагальнень науковців (монографії, посібники, статті). У другому випадку ідеальна модель злочинної діяльності будується за слідами, з використанням специфічного криміналістичного мислення під час здійснення пошуково-пізнавальної роботи, спрямованої на виявлення, розкриття та розслідування конкретного злочину.

Варто зазначити, що особи які здійснюють діяльність з виявлення, розкриття та розслідування злочинів не будують криміналістичних характеристик цих злочинів у вигляді моделей. Це зазвичай роблять науковці, використовуючи правила і процедури, які значно відрізняються від процесу побудови моделей злочинної діяльності під час здійснення пошуково-пізнавальної роботи щодо розкриття і розслідування конкретного злочину.

Сучасна криміналістика передбачає, що розслідуючи конкретний злочин, слідчий (працівник оперативного підрозділу), якщо в нього виникне проблемна слідча ситуація з отриманням криміналістично значущої інформації, використає типову модель криміналістичної характеристики певного виду злочинів і можливо отримає нову інформацію про конкретну злочинну діяльність. Це здійснюється шляхом накладання типової моделі криміналістичної характеристики, на модель розслідуваної ними конкретної злочинної діяльності. Якщо такої типової моделі криміналістичної характеристики немає, то слідчий продовжить пошуково-пізнавальну роботу, вивчаючи сліди (наслідки протиправної діяльності) з метою побудови адекватної ідеальної моделі «злочинної діяльності». Отже, в цьому випадку перспективним вбачаємо два основні напрями актуальних наукових досліджень: 1) розроблення правил і процедур процесу накладання типових моделей криміналістичних характеристик злочинів на конкретні проблемні слідчі ситуації з метою отримання слідчим (працівником оперативного підрозділу) нової криміналістично значущої інформації в процесі побудови моделей конкретної злочинної діяльності; 2) розроблення правил і процедур побудови ідеальних моделей конкретної злочинної діяльності в ході пошуково-пізнавальної роботи, яку здійснює слідчий (працівник оперативного підрозділу).

Процедура розкриття та розслідування конкретного злочину зазвичай відбувається таким чином. Слідчий (працівник оперативного підрозділу) виявляє, певним чином інтерпретує сліди (наслідки) певної злочинної діяльності, подумки будує модель такої протиправної діяльності. Отже, фактично встановлюючи події минулого, слідчий будує ретроспективну ідеальну модель, яка заповнюється криміналістично значущою інформацією у процесі просування розслідування злочину.

Якщо побудована слідчим (працівником оперативного підрозділу) ідеальна модель злочинної діяльності відповідає події, що відбулася, то злочин можна вважати розкритим, адже встановлено осіб, які його вчинили, спосіб вчинення, місце, час, засоби тощо. Якщо ідеальна модель частково відповідає минулій події злочинної діяльності, то над викриттям протиправної діяльності ще потрібно працювати, встановлюючи відповідні обставини події за її слідами. Якщо побудована слідчим (працівником оперативного підрозділу) ідеальна модель злочинної діяльності не відповідає минулій події, не відображає її елементний склад (спосіб, суб'єктів протиправної діяльності, час, місце тощо), то напрям здійснюваного розслідування потрібно кардинально змінювати і розпочинати розслідування спочатку.

Слідчий (працівник оперативного підрозділу) будує модель злочинної діяльності за слідами (наслідками) такої протиправної діяльності, її відображеннями в навколишній дійсності. Слідчий, побудувавши в загальних рисах ідеальну модель злочинної діяльності, вирішує яким чином, коли і як саме використати зазначену модель для формування доказів (в кримінально процесуальному їх розумінні). Звісно, не вся криміналістично значуща інформація, отримана слідчим і використана для побудови ідеальної моделі злочинної діяльності, буде застосована для формування доказів. Однак, чим якісніше і адекватніше слідчий побудує модель злочинної діяльності, а також чим реальніше вона буде відповідати минулій події, тим більш ширше коло можливостей слідчий буде мати для формування переконливіших доказів у кримінальному провадженні.

В одній з останніх своїх публікацій Р. С. Белкін визначив криміналістику як науку про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин і його учасників, збирання, дослідження, оцінку та використання доказів і заснованих на пізнанні цих закономірностей спеціальних засобів і методів судового дослідження і запобігання злочинів [1, с. 65]. В багатьох публікаціях висловлена підтримка такого визначення криміналістики.

На нашу думку, якщо перша частина визначення щодо «закономірностей механізму злочину, виникнення інформації про нього і його учасників» відповідає нашому розумінню «побудови моделі злочинної діяльності за її відображеннями (слідами) у навколишній дійсності», то в другій частині визначення має йтися про закономірності «діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочинів», під час якої виявляються, досліджуються і певним чином інтерпретуються сліди злочинної діяльності. Окрім цього, вважаємо, що побудова ідеальної моделі злочинної діяльності здійснюється за її слідами, а чи будуть сформовані за ними докази, з яких джерел, за якими правилами та процедурами – це мабуть питання кримінального процесу. Адже саме кримінальне процесуальне законодавство визначає процедури і порядок формування доказів.

Відповідно до вищенаведених аргументів, вважаємо правильними погляди М. К. Камінського [2, с. 29] на предмет та призначення криміналістики. Вважаємо доцільним запропонувати таке визначення криміналістики.

Криміналістика – це наука про закономірності побудови ідеальної моделі минулої злочинної діяльності за її слідами, в межах діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочину; розроблення правил і засобів побудови адекватної моделі минулої події.

Список використаних джерел

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
2. Каминский М. К. Криминалистике нужна теория? / М. К. Каминский // Актуальные проблемы теории и практики уголовного судопроизводства и криминалистики: сборник статей: в 3-х ч. – Ч. II: Вопросы современной криминалистики. – М., 2004. – С. 26–29.